

Middelalderen – og i dag

En essaysamling redigeret af
Svend Clausen og Christian Troelsgård

Københavns Universitet
Center for europæiske middelalderstudier

2012

Middelalderen – og i dag

Redigeret af Svend Clausen og Christian Troelsgård

© Center for europæiske middelalderstudier, Københavns Universitet,
og forfatterne, 2012

ISBN: 978-87-995197-0-5

Bogen er sat i L^AT_EX med Times New Roman og *Carolingia*

Bogen og de enkelte essays kan downloades fra www.middelalderstudier.ku.dk

Center for europæiske middelalderstudier
Saxo-Instituttet
Njalsgade 90
DK-2300 København S

Særtryk

CEM's logo er en detalje fra et kalkmaleri i Vester Broby Kirke, Roskilde Stift.
Stregtegning af Ulla Hastrup

Indledning

af Svend Clausen

1 Middelalderen – og i dag

Middelalderforskningen i dag omfatter en dynamisk og broget mangfoldighed af studiefelter, hvor alt kan blive studeret og bliver det. Intet er i udgangspunktet for perifert eller irrelevant, intet er for religiøst eller moralsk forkasteligt og uacceptabelt til at kunne blive underkastet en undersøgelse. Alle emner kan have væsentlige ting at sige om sider af samfundet og menneskelivet. Skiftende historiesyn, middelalderkonstruktioner og omgivende samfund i stadig udvikling afspejler sig i det, som er sket - og fortsat videre sker - indenfor forskningen. Ikke bare i København og Danmark, men i høj grad også internationalt set.

Ambitionen med denne bog er imidlertid ikke at redegøre for alt, hvad der er sket indenfor den nyere middelalderforskning. Det ville næppe heller være et projekt, som var muligt eller ønskværdigt. Ved at gribe tingene lidt anderledes an kan det imidlertid forhåbentlig alligevel lykkes også at få dannet et billede af middelalderforskningen i nutiden, af dens status og dens bevægelse. Teksterne i bogen kredser alle omkring dette tema, heri på hver deres egen vis.

Beskæftiger man sig som fagmand til daglig med forskning udi middelalderen, så vil de fleste før eller siden være blevet mødt med en klassisk undren. Det sker til stadighed og i forskellige situationer og i forskellige varianter. I samspillet mellem forskning og samfund er de fleste middelalderforskere således før eller siden blevet mødt med nødvendigheden af at overveje, hvori fagets relevans egentligt består i forhold til den moderne verden, hvor middelalderen på mere end én måde kan forekomme fjern.

2 Relevans?

Hvilken relevans har studier i middelalderemner egentligt nu til dags? I en tid, hvor middelalderen er mindst et halvt årtusinde borte, er dette spørgsmål vel egentligt hverken underligt eller uvæsentligt. Især ikke når formidlingen er en væsentlig del af fagets ry-

grad; hvad enten det er fra forsker til studerende, fra skribent til læser, fra museum til publikum eller noget helt fjerde. Overvejelsen om fagets relevans er en til stadighed frugtbar vej til ny indsigt, og den giver grobund for en gavnlig debat.

For middelalderforskningens fagfolk er derfor ikke kun selve studierne et vigtigt ansvar, men også denne faglige selvrefleksion. Bogen her søger således at antyde svar på denne undren ved at konsultere nogle af disse fagfolk, som har specialistviden om middelalderen. Forhåbentlig vil nogle bud på plausible svar komme til at stå mere klart gennem disse essays.

Så forskellige som besvarelsene er, peger de dog så meget desto mere frem imod en entydig konklusion: middelalderen er ikke en uddød og mørk fortid, men en på mange måder vidtforgrenet, levende del af vores nutid og samtid, dybt indeholdt i byggestenene af hele det samfund, som vi lever i, og i de mennesker, som vi er. Det er, hvad denne bog forhåbentligt vil kunne hjælpe os et lille skridt videre i forståelsen af.

På Middelaldercentrets 25-års jubilæumsseminar fødte undertegnede oprindeligt idéen til denne essaysamling, hvis sigte i bund og grund er at bringe hele overvejelsen af middelalderens relevans et fokus og et udtryk. Visionen heri er, at middelalderforskningens fagfolk fra vidt varierede grene af studierne i perioden får mulighed for at bidrage med hver deres personlige og forskellige perspektiver på en besvarelse af dette evige spørgsmål omkring fagets relevans.

“Middelalderen – og i dag” lægger an til grundlæggende og væsentlige overvejelser omkring faget og samfundet, og det er den røde tråd, der løber gennem samtlige bogens essays. Der præsenteres her et antal individuelle og meget personlige indgangsvinkler til centrale overvejelser omkring middelalderen og nutiden, middelalderens arv, dens betydninger for hvordan samfundet og virkeligheden ser ud i dag, væsentligheden af at forstå og formidle middelalderen for et nutidigt, moderne publikum, og om hvilken relevans det i det hele taget har at vedblive at forske i perioden. Sigtet skal derfor heller ikke betragtes strengt videnskabeligt eller forskningsrettet. Bidrager denne bog til øget indsigt, forståelse og indblik i vores uomgængelige beskæftigelse med middelalderen, så har den opfyldt sit vigtigste mål.

3 Middelalderen er her!

Den velkendte, folkekære forfatter og videnskabsmand Umberto Eco udtrykte engang, at “...*middelalderen udgør Europas og den moderne kulturs støbeske. Middelalderen opfinder alt det, vi stadig går og regner med...*”. Vi kan også træde i Clifford R. Backmans fodspor og konstatere: “*at et forbløffende antal af moderne idéer, teknologier, institutioner og kulturelle skikke kan følges tilbage middelalderen (...)* *Parlamentarisk styre, banker, algebra, mekaniske ure, retssager ved jury, kvindelige skuespilforfattere, polyfon musik, universiteter, papirmøller, borgerhære, destilleret spiritus, lægelig dissektion, romanen, jurauddannelsen, briller, den moderne kalender, forsikringselsk-*

*aber, navigationskort, boghandlere, mafiaen og endda en tidlig version af spillet baseball dukkede alt sammen op for første gang i Vestens historie i middelalderen” (oversat af forfatteren). Om renæssancen, hvis selvforståelse viste sig i høj grad at blive meningsdannende for senere tiders syn på middelalderen, fremhævede Michael Nordberg, at “Stort set alt, hvad man har beundret ved ‘Renæssancen’, havde forudsætninger og rødder i de foregående århundreders udvikling, eller eksisterede allerede i disse. (...) Mod-sætningen mellem Middelalder og Renæssance er på mange måder et synsbedrag”. I den nu afdøde *Nyhedsavisen* dateret d. 28. april 2008 argumenterede historiker ved Syddansk Universitet, Knud J.V. Jespersen, formand for Folketingets Demokratikanon, for, at “vi har haft demokratiske elementer i Danmark siden den sene middelalder i 1400-1500-tallet, hvor de vigtigste beslutninger i landsbyerne blev vedtaget af oldermandsloag”*

4 Myternes middelalder

Myten om middelalderen som det traditionelle skældsord, der repræsenterer det stadig skræmmebillede af en mørketid, er noget som forskerne i perioden således allerede længe har forsøgt at aflive, men uden videre held. Med en middelalderforskning, der forsøger til stadighed at grave bredere ned i alle periodens nuanceringer, så kan man sige, at sammenstødet med den klassiske, ensporede “mørke middelalder”-myte er så meget desto mere markant. På mange måder er det også dette sammenstød og dilemma, som bogen her forsøger at sætte på dagsordenen.

Det er tankevækkende, at sådanne klare udtryk for middelalderens betydning og for forskningens modarbejdelse af mørkemyten har haft så utroligt lidt gennemslagskraft i den brede offentlighed, som tilfældet tilsyneladende stadigvæk ofte er. At forskningen har forsøgt at gennemhulle myten om den mørke middelalder er derfor sådan set heller ikke noget epokegørende nyt. Det egentligt nye i denne tid er snarere den store offentlige middelalder-interesse. Hele overvejelsen omkring middelalderens arv og relevans for nutiden og i fremtiden bliver bestemt ikke mindre vedkommende med denne store interesse for middelalderen i dele af offentligheden i disse år.

Hvert eneste år i skolernes efterårsferie afholdes der ridderturning og middelaldermarked på Tøjhusmuseet i København. Dette årligt tilbagevendende arrangement er blot ét eneste enkeltstående eksempel på en af de talrige middelalderfremstillinger, der er, skildres, udlevs og aktivt bruges blandt os i dag. Utallige andre tilsvarende eksempler kunne fremhæves. Middelalderen synes at være bærer af en på mange måder interessant dobbeltrolle i det moderne samfund. På den ene side er der en konstant pulserende og levedygtig middelalderinteresse, hvis mangfoldighed og selve størrelse til stadighed fornyer sig selv. Epoken rummer en voldsom og tilsyneladende utrættelig fascinationskraft, der uophørligt sørger for en fornyet middelalderinteresse i disse år med mid-

‘Ridderturning’ ved Schiedam, Holland, 2007. (Foto: *Jonas John*)

delalderfilm, middelaldermarkeder, middelalderår, middelalderbaserede rollespil, store dele af fantasygenren, tempelridderromaner osv. osv. i en tilsyneladende uendelig strøm.

På den anden side har alt dette hidtil ikke ændret afgørende ved middelalderens generelt dårlige ry. Middelalderen står fortsat som en af de mest forkætrede epoker i verdenshistorien. Udenfor kredsen af fagfolk på området er middelalderen stadigvæk sjældent mere end et skældsord for noget primitivt, tilbagestående og udemokratisk; kort sagt den gode gamle livskraftige “mørke middelalder”-myte, som endnu lever i bedste velgående. Det er stadig forbløffende sjældent, at man oplever andre end periodens fagfolk, eller i hvert fald mennesker, der er meget specifikt historisk interesserede, bevæge sig ret meget ud over denne standardiserede grundindstilling. Jeg tvivler på, at nogen har tid til at påbegynde en optælling af, hvor mange gange middelalderen i denne negative betydning f.eks. har været anvendt af politikere, indenfor og udenfor Christiansborgs mure. Middelalderen synes med andre ord at være en periode, som med god ret er forkættet. Det er i hvert fald det indtryk, som man oftest får gennem den brede offentlighed.

Denne blanding af fascination og forkætring i synet på middelalderen er egentligt ikke specielt selvmodsigende. På et helt basalt plan er det en velkendt mekanisme, at noget tilsyneladende lidt farligt/forbudt/mærkværdigt/anderledes/fjernt osv. altid er en god, spændende og tiltrækkende historie. Hele denne brug, promovring og tivolisering af middelalderen på mange forskellige planer og måder i nutidssamfundet skaber imidlertid også nogle dilemmaer, der synes essentielle for en dybere forståelse af både middelalderens, historiens og middelalder-fagmandens rolle og ståsted i år 2012.

Sådanne dilemmaer kan illustreres f.eks. vha. en film som Mel Gibsons meget omdiskuterede “Braveheart”, der hjemtog stribevis af oscarpriser og anmelderstjerner, men som har et dårligt ry blandt mange historikere for dens brug af middelalderen. Hvordan man som fagmand skal forholde sig til en sådan film, og til tusinder af andre forskellige produkter og udtryksmåder, der gør lignende brug af middelalderen, er et kompliceret spørgsmål. Bør en film som “Braveheart” først og fremmest kritiseres for ahistoriske eller misvisende træk, eller bør den først og fremmest betragtes som netop en film? Er sådan ting som denne film med til at forplumre billedet af en mere sand, reel og virkelig middelalder? Eller har den slags en vigtig rolle at spille for i det hele taget at generere og fastholde en middelalderinteresse og –bevidsthed i et moderne, nutidigt samfund? Er den slags med til at vedligeholde eller endda bidrage yderligere til udbredelsen af misvisende og skadelige klichéer i synet på middelalderen? Eller repræsenterer den slags brede middelalder-udtryksformer med offentlig gennemslagskraft en vigtig del af selve skabelsen af og grundlaget for en middelalderinteresse, der tværtimod kan medvirke til at skabe grobund og bedre muligheder for faktisk at nå folk med en historieformidling, der netop dykker ned bag klichéerne, og søger at udrydde myterne vha. af en mere sandfærdig middelalder?

Sådanne debatter som disse er med til at rejse mulighed for nogle grundlæggende overvejelser, der er vigtige. Dette er tilfældet til trods for vanskelighederne ved at give entydige svar. Vanskeligheder, der ikke mindst opstår, fordi svaret – som det så ofte gør – nok snarest ligger et sted midt imellem yderpunkterne. Det er spørgsmål, der synes snarere at kalde på både-og end på enten-eller svar. Manglen på muligheden for klare svar gør det vel sådan set også kun endnu vigtigere at huske at føre debatten.

Myterne og mennesket hører sammen, og faghistorikere har ikke monopol på at bruge historien. Myten om den mørke middelalder har for samfundet og menneskene været identitetsskabende og med til at bekræfte civilisationens post-middelalderlige og nuværende (og i selvforståelsen gerne højere) udviklingsstadier. Folk til alle tider, alle steder og i alle situationer har skabt og aktivt benyttet myter. Dette er der intet nyt i, og det er ikke kun i forhold til middelalderen, at myterne har vist sig særdeles livskraftige. Myterne fra oldtidens Grækenland har løbende været benyttet lige siden, og fortsat i dag er de en væsentlig del af vores fælles dannelsesgrundlag i vesten. I Danmark er der indenfor de senere år blevet oprettet Forn Sidr, der genopdyrker den gammelnordiske mytologi og tro. I USA har hele frontiermytologien ifølge de fleste kommentatorer til stadighed op igennem landets historie haft, og har fortsat i dag, en enorm indflydelse ikke bare på amerikansk politik, men på hele den amerikanske selvforståelse. Ovennævnte er naturligvis blot et par enkelte få eksempler på myternes ufordrivelige indbyggede position og rolle i den menneskelige natur, selvforståelse og samfund.

Den polskfødte filosof Leszek Kolakowski har indgående beskrevet, hvorledes myterne altid eksisterer sideløbende med rationaliteten og vist, hvordan rollerne og betydningerne af det mytiske lever videre på trods af, at de bliver søgt udryddet gennem

en rationalitet og videnskabelighed: *“For en tilbeder af mytiske realiteter betyder beviser lagt frem imod myter ikke ret meget, da gyldigheden af beviset som sådan baserer sig på en eksklusiv tillid til praktiske værdier gældende i den empiriske verden. En modstander vil for sin part hævde, med ligeså stor ret, at mytiske grunde, hvis de skal være gyldige, påkræver en forudgående overenskomst om mytiske overbevisninger. Håbløsheden af dette sammenstød ville i sidste ende ikke være så byrdefuldt, hvis det ikke var fordi begge synspunkter, ude af stand til syntese og evigt i konflikt, når alt kommer til alt er tilstedeværende i os alle, om end i varierende grader af vitalitet. De er nødt til at sameksistere og kan alligevel ikke sameksistere. (...) Med andre ord, kulturen trives både på et ønske om den ultimative syntese mellem disse to stridende elementer og på at være organisk ude af stand til at sikre denne syntese. Opnåelsen af syntese ville betyde død over kulturen, ligeså vel som opgivelsen af viljen til syntese ville det”* (oversat af forfatteren).

5 Den mørke

Med alt dette i erindringen må vi nok også erkende, at det er tvivlsomt om myten om den mørke middelalder nogensinde overhovedet lader sig helt udrydde. Der er et behov for myten. Også det moderne menneske og samfund har behov for sine myter. Myternes rolle og funktion er ikke noget som videnskabelige krav om empiriske beviser har kunnet afskaffe, men højst ændre og tilpasse, og en egentlig afskaffelse af myternes betydning vil næppe heller komme til at ske. På samme måde lader også middelalderens mørkemyte til at være nødvendig for det moderne menneske på et meget dybtliggende plan. Den er ganske enkelt en del af vores kollektive selvforståelse og samfundsopfattelse. Eksistensen, betydningen og livskraften i myter opretholder til stadighed en vældig indvirkning på hele forståelsen af, forskningen i, synet på og tilgangen til ikke blot selvet, men til hele den verden, som omgiver det.

Efter forbillede hos Hesiod skrev Ovid berømmet i sine “Forvandlinger” om de fire verdensaldre, hvor der først var guldalderen, som efterhånden forringedes til at være først en sølv-, så en bronze og endeligt kun en jernalder. Tidernes forfald (eller degenerationen) er én måde at se på udviklingen på. Siden renæssancens skabelse af middelaldermyten synes en overvejende tendens dog snarere at være den omvendte. For at kunne se sin egen tid som et højere udviklingsstadium og som en art foreløbigt kulminationspunkt for civilisationen er der brug for en “mørk middelalder” til at stille vurderingerne af tiden, tingene, tilstandene og én selv op imod. Leger man med tanken om den faktiske udryddelse af denne klassiske middelaldermyte, så kan man formentlig være ret sikker på, at der i dette tilfælde ville stå flere andre myter klar til at kompensere ved at overtage dens plads som identitetsskaber og selvdefinerende fikspunkt.

Spørgsmålet om middelalderens relevans er egentligt af dybere betydning for hele måden at læse og konstruere historien på. Enhver der beskæftiger sig med historien vil jo

også stå overfor dens evige paradoks. For historien er jo virkelig nok, selvfølgelig. Men den er samtidigt en kompleks konstruktion. Middelalderen i sig selv er en konstruktion. Det er en senere tids samlebegreb dækkende over en tusindårig periode; fuld af omskiftelser og radikale forandringer præsenterer den et Europa, der er yderst forskelligt ved periodens begyndelse og ved dens slutning. Mere tydeligt en konstruktion er middelalderen vel næppe, end når man søger en afgrænsning af, hvornår den egentligt var. Alene det i det hele taget at periodisere middelalderen rummer således betydelige vanskeligheder, og det er et stadigt grundlag for debat. Gav man ti middelalderforskere forskellige steder fra den opgave at opstille en præcis årstalsmæssig afgrænsning for dens begyndelse og afslutning, så ville man sandsynligvis opleve ti temmelig forskellige svar. Dette ville ske, fordi vægten ville blive lagt på forskellige emneområder og kildetyper, og fordi de historiske perioder som opstillede konstruktioner griber ind i hinanden.

Samtidigt opstår der hele tiden nye konstruktioner, og de forskellige konstruktioner påvirker hindanden. Giver det f.eks. god mening at snakke om en "middelalder" i lande udenfor Europa? Diskussionen bliver relevant, hvis man genfinder f.eks. væsentlige middelalder-europæiske kulturtræk og samfundssystemer i varianter på andre kontinenter. Således har et begreb som "japansk middelalder" vundet indpas. Det hele er med til løbende at danne nye konstruktioner, ligesom det samtidigt er virksomt i også at løse op for hævdundne begrebsystemer og stille dem til undersøgelse.

Som konstruktioner betragtet er tanken om nogensinde at nå helt ind til en form for sand "ur-middelalder" naturligvis også en illusion. Alligevel er alle konstruktioner langt fra lige gode. Nogle er tættere på virkeligheden, mens andre er længere fra den. Håbet for faghistorikeren som konstruktør er selvkært at danne de mest virkelighedsnære blandt sådanne konstruktioner. Men principielt set er der ikke uvæsentlige ligheder mellem historikerens rolle, og den megen offentlige middelalderinteresse, som bruger, udtrykker og skildrer epoken under andre former. Essentielt er alle parter konstruktører af historien. Også nutidens mange middelalderformer udtrykker konstruktioner af egne og nye middelaldrer. Når historikeren forsøger at beskue middelalderen på dens egne præmisser, så er det trods den erkendelse, at den fuldstændige indleven i middelalderen på dens egne præmisser – ligesom ur-middelalderen – er en illusion.

Når fagfolk kaster sig hovedkulds ud i en kamp imod myten om den mørke middelalder, så må man indregne muligheden af, at det kan være en faktisk umulighed at slippe af med myten. Det er en mange gange understreget sandhed, at man ikke altid kan udrydde myter ved at modbevise dem. Det er her, at videnskaben ofte viser sig at komme til kort. Dette er dog ingen undskyldning for bare at opgive forsøget eller debatten. Men middelalderforskningens rolle i arbejdet med og mod myterne bør måske ikke kun ses i ambitionen om at finde sandheden, men måske snarere i målet om i stadigt højere grad at indkredse sandheden ved at blive i stand til at beskue flere og flere af dens nuancer. Med en omskrivning af Kolakowskis ord: den mest frugtbare ambition i den stadige beskæftigelse med middelalderen er snarere at få belyst flest mulige og

forskellige aspekter af den på bedst mulig vis og derigennem på sigt at kunne indkredse sandheden i højere grad og bringe forskningsdebatten videre, snarere end det forfængelige håb om at finde ind til den ultimative syntese.

Ligeså vel som man må anerkende myterne og deres betydning, så må man også anerkende det som fagmandens ansvar og forpligtelse til stadighed at debattere, udfordre og modgå myter og mytedannelser. Dette gælder ikke kun for middelalderens fagfolk og for faghistorikere, men i virkeligheden bredt også på andre fag. For at benytte en myte kan man måske sige, at det er vores lod at hjælpe Sisufos med at skubbe stenen op ad bjerget i forsøget på at udrydde f.eks. myten om den mørke middelalder. Får man blot ind imellem stenen et lille stykke længere op ad bjerget, så er det vel trods alt at regne som en succes.

6 Den nuancerede

Det er faktisk ikke meningen, at dette på nogen som helst måde skal lyde pessimistisk eller forurettet. Arbejdet med og mod myter er i virkeligheden en væsentlig del af hele arbejdet med historien. Hvad enten dette så er som faghistoriker eller i helt andre forbindelser. Både som mennesker og forskere er man nødt til at anerkende mytens magt og dens forskellige vigtige roller. Meningen her er snarere at gøre opmærksom på, at vi som fagfolk og denne bogs skribenter har denne debatterende forpligtelse. Her er mulighed for middelalderens fagfolk til at udtrykke, hvorfor de mener, at der er brug for at udfordre middelalderens myter, og hvorfor det er vigtigt at indsætte virkelighedens mangfoldige nuanceringer i dem.

For udfordringen her består ikke så meget i at vende myten om den mørke middelalder på hovedet. At modgå en mørkemyte med promoveringen af en idylliserende, og potentielt lige så misvisende, modmyte er der næppe megen idé i. Som Brian Patrick McGuire udtrykker det andetsteds i denne bog: *“Middelalderen var på ingen måde en idyllisk tid, idet der var sygdom, kætterforfølgelse og krig. Fyrster og andre politiske ledere var lige så dygtige, som de er i dag, til at gøre brug af ideologier til at sikre deres magt og rigdom. Man behøver ikke være blind for alt det ubehagelige, som fortiden indeholder”*.

Ingen historisk tidsalder, og bestemt heller ikke nutiden, fortjener at idylliseres. Lige så lidt fortjener middelalderen dog at dæmoniseres. Udfordringen fortsat består i at få formidlet et langt mere realistisk billede af en langt mere nuanceret middelalder, der kan tilbyde os en dybere indsigt i os selv og i vores samfund, ikke mindst fordi middelalderen tilsyneladende har uomgængelig betydning for mange aspekter af vores tilværelse. Kun ved at lægge den ensidigt mytiske tilgang til fortiden død kan vi søge at forstå denne og i sidste ende os selv. Dette gælder, hvad enten der er tale om middelalderens traditionelle mørkemyte, eller om en alternativ mere paradisisk positivt klingende modmyte, hvis lysende skær ikke mindst antikken og renæssancen ofte har syntes underkastet.

Svaret på denne udfordring, og nøglen til en aflivning af myten om den mørke middelalder, er formentligt indeholdt i hele overvejslen af epokens nutidige relevans. Skal man gøre sig håb om at lykkes, er det vigtigt at aktualisere middelalderen ved at sætte dens fortsatte arv og betydninger ind i den nutidige kontekst, som de rettelig fortjener.

Hele overvejslen af middelalderens arv og relevans i nutiden og i fremtiden bliver jo kun endnu mere vedkommende gennem netop denne store interesse, som der er for middelalderen i store dele af offentligheden i disse år. I et ønske om at trænge igennem og få mulighed for at gøre op med misvisende myter og klichéer, så rummer hele denne brug og tivolisering af middelalderen nu til dags både vigtige og frugtbare muligheder. Det er en uomgængelig drivkraft i skabelsen af denne middelalderinteresse, som er selve grundlaget for at kunne skære igennem informationsalderens konstant af støj med et budskab om netop middelalderen.

Den første og vigtigste forudsætning for overhovedet at kunne trænge igennem myter og uvidenhed om middelalderen er, at der ikke er ligegyldighed, men interesse, overfor faget og perioden. For denne helt grundlæggende forudsætning er den megen brug, (misbrug) og "tivolisering" af middelalderen både et kraftcenter og et potentiale, som måske kan danne bedre klangbund for på sigt at trænge igennem med sådanne budskaber om middelalderen, som f.eks. dem man kan læse ud af denne bog.

Det er ikke usandsynligt, at tivoliseringen faktisk medvirker til at forøge de formidlingsmæssige potentialer, som forskningen traditionelt betragtet måske kan have vanskeligere ved at ramme alene. Et øget fælles mødegrundlag og en større og bedre samarbejdsplatform og interaktion mellem middelalderforskningen og interessområdets mange aktører, formidlere, 'tivoliguider' m.v. er derfor ikke blot en højst ønskelig fremtidsudvikling, men det er sikkert også en nødvendighed for at styrke gennemslagskraften overfor bl.a. mytedannelser.

7 Den appellerende

Én måde at gøre middelalderen aktuel på kunne være at udnytte denne nye, store offentlige interesse i perioden som et springbræt til formidlingen af den mere nuancerede og virkelighedsnære middelalder. Ikke i håbet om nogensinde at nå ind til et fuldkomne sandfærdigt billede af perioden, men i behovet for at erstatte og supplere myterne med noget mere reelt og substantielt.

F.eks. kan et filmisk særdeles vellykket stykke underholdning såsom "Braveheart", og alt hvad den her repræsenterer, på mange måder ses både som en gave og som en fare for et sandsynligt billede af middelalderen. På den ene side kan det medvirke til at etablere og fastholde noget misvisende. På den anden side skaber det en interesse, som nok er forudsætningen for at kunne modgå selvsamme med effekt. Som forsker med en indgående specialistviden om middelalderen synes det formentligt let ofte instinktivt at fokusere mest på elementerne af det misvisende.

Hele tivoliseringen kan både skabe mulighed for rent faktisk at kunne gennemdrive myterne og omvendt medvirke til, at de fastholdes. Derfor skal tivoliseringen her ikke nødvendigvis forstås som et negativt ladet ord, men snarere som et begreb, der rummer et potentiale for begge sider i sig.

Muligheden for at reagere på dette dilemma er f.eks. essayformen i denne bog, ligesom den inviterer til at søge ned under middelaldermyterne, mod en mindre ahistorisk farvet og en mere historisk middelalder. Som flere af skribenterne også påpeger, kan det faktisk godt lade sig gøre at undergrave myter, om end det er en tids- og opmærksomhedskrævende proces.

8 De seks bud

For middelalderens fagfolk rummer denne bog således en mulighed for formidling. For en bredere offentlighed rummer den en mulighed for indblik i en middelalder, der er langt mere nuanceret og langt mere nutidig, end myterne om den lader ane. Håbet er i hvert fald, at bogen vil kunne bringe i erindring, at middelalderen har meget at sige os – ikke blot om os selv, men om hele udformningen af vores gennemsnits-vestlige samfund.

Bogen foregiver på ingen måde at danne et udtømmende billede af “Middelalderen og I dag”, og dette var heller ikke intentionen. Derimod giver den en række delbilleder, som tilsammen danner udsigt til en bred mangfoldighed; både i middelalderstudierne og i indholdet i disse essays – såvel som i synet på den nuancerede middelalder. Steffen Harpsø belyser middelalderen i vores hverdag og nutidssamfund gennem et blik på de nylige kommunalreformer og den hertil knyttede brug af våbenskjolde og heraldiske traditioner. Via gennemgange af dets betydninger, brug og fejlopfattelser kaster han et blik på denne del af middelalderen som en spillevende og anvendelig del af vores fælles middelalderlige arv i det 21. århundrede.

Andreas Kjeldsen kigger på middelalderbegrebets og middelalderinteressens udviklinger gennem tiden og ser på måderne, hvorpå disse ting er blevet benyttet. Han gennemgår, hvordan man har set på middelalderen gennem forskellige tider helt frem til brugen og opfattelsen af middelalderen i dag, og kaster et blik på fremtidsperspektiverne. Nils Hybel indleder en diskussion af idéen om at lære af historien. Gennem analyser af bl.a. krigstogter, magtforhold og civilisationsprocesser, påpeger han, hvorledes der ikke kun findes én, men flere sande udlægninger af historien, og at disse hver især siger meget om, hvem vi er, hvad vi bruger historien til, og hvilken relevans den har for os som nutidsmennesker. Nils Holger Petersen tager fat på en diskussion af kulturarvsbegrebet gennem analyser af middelalderens mange genklange og anvendelser i senere tiders kulturprodukter, hvor disse middelalderlige overleveringer er af betydning for i det hele taget at indkredse den vestlige kultur. Alt dette leder til fundamentale diskussioner

omkring selve middelalderbegrebet, middelalderforskningen og middelalderinteressen som indeholdt i "medievalism"-begrebet.

Brian Patrick McGuire viser gennem analyser af middelalderkirkens udviklinger, hvorledes denne fortsat er en både vigtig, grundlæggende del af den europæiske identitet og en væsentlig, afgørende byggesten og forudsætning i bl.a. parlamentarismetanken og i 1900-tallets velfærdssamfund.

Søren Kaspersen diskuterer problematikkerne omkring det at definere og afgrænse, hvad og hvornår middelalderen egentligt er, og hvilke processer der binder den sammen, for at den i det hele taget giver mening som begreb. Som værende perioden for Europas fødsel fremhæver han, hvordan historien konstant fornyer sin aktualitet ikke mindst gennem de evigt skiftende, subjektive udgangspunkter for forskningen i den. Alt dette trækkes frem til analyser af, hvorledes bl.a. kunstformer, tænkning og samfund sammenvirker med blik også på linjer mellem middelalderens kunstudtryk og nutidens.

Gennem studiet af middelalderen belyser man nemlig ikke blot fortiden, men i høj grad også nutiden og sætter denne i perspektiv. Det er i virkeligheden, hvad en forfatter som Steffen Harpsøe gør, når han analyserer heraldikkens plads og brug i nutidssamfundet i lyset af en vigtig nutidig hverdagsbetydende begivenhed som kommunalreformerne. Heraldikken er jo netop blot et enkeltstående lille eksempel på middelalderens ofte således helt konkrete arv i nutidssamfundet. Arven fra middelalderen findes stadig overalt iblandt os også i sådanne helt konkrete fysiske former. Her tænkes ikke kun synlige på arkitektoniske overleveringer såsom kirker og kunst, som fremhæves af Søren Kaspersen, men der tænkes i lige så høj grad på det væld af andre hverdagslige ting, som man normalt slet ikke skænker en tanke, der går i retning af middelalderen. Registret i bøger er et eksempel, som Steffen Harpsøe fremdrager. Andre eksempler fremdrages af Clifford Backman.

Når en forfatter som Nils Holger Petersen diskuterer kulturarvsbegrebet ud fra middelalderens overleveringer i senere tiders kulturprodukter, så synes det virkeligheden også at være et lignende fænomen, der er tale om. Også her handler det i bund og grund om en middelalder, der under helt konkrete, håndgribelige former er overleveret i vores hverdag, vores kultur og vores samfund ikke bare i nutiden, men løbende hele vejen op gennem alle senere tidsaldre frem til nuet.

Middelalderen er dog ikke kun overleveret i fysiske og håndgribelige udformninger, ligesom den er heller ikke kun overleveret i positive eller værdineutrale betragtninger. Overleveringen af middelalderen indebærer i sidste ende blot, at der er tale om en middelalder, som er tilstede iblandt os. Myterne om den mørke tidsalder udtrykker en mentalt overleveret middelalder, som i høj grad er tilstede iblandt os indeholdt i hele vores selvforståelse. Som Nils Holger Petersen viser, er middelalderen også tilstedeværende mange steder, hvor den er fjernet fra sin oprindelige kontekst, mening og indhold. Der kan undertiden være tale om, at den er helt grundlæggende ændret gennem senere tiders

måder at benytte den på. Et mentalt-mytisk udtryk herfor er i høj grad, hvad mørkemyten om middelalderen også er.

Sådanne mentalt-mytisk overleverede middelaldre med skiftende værdiladninger og brugsmåder er netop, hvad et essay, som det Andreas Kjeldsen har skrevet, handler om. På mange måder kredser hele diskussionen om at lære af historien, som Nils Hybel tager fat på, essentielt set også om, hvad historien sætter eller kan sætte af mentale spor hos senere tiders mennesker. En sådan indlæringsproces handler om, at vi påvirkes på et mentalt plan gennem mødet med informationer og andet, som vi konfronteres med og som er en overlevering eller erfaring fra noget førhen. Dette gælder sådan set, hvad enten der er tale om indlæring fra en undervisningsbog eller om læring fra historien og middelalderen.

At der, som Hybel påpeger, findes flere forskellige sande udlægninger af historien, understreger sådan set blot mangfoldigheden af måder, hvorpå man kan sammensætte konstruktioner af historien. Måder, som vil variere, alt efter indgangsvinkel, hvad man lægger vægt på osv. Selvsamme er egentligt en del af Søren Kaspersens pointe, når han diskuterer problematikkerne omkring det at definere og afgrænse, hvad og hvornår middelalderen egentligt er, og hvilke processer der binder den sammen, for at den i det hele taget giver mening som begreb.

Men som sagt er middelalderen til stadighed iblandt os på mange planer og under mange former. Den griber i stort og småt ind i nutiden på langt flere punkter, end man tænker over, og der er god brug for nuanceringer af dens myter. Dens fortsatte betydningsfelter er ikke blot store, men kan ofte virke forbløffende på områder, hvormed man almindeligvis ellers ikke ville forbinde middelalderen. Brian Patrick McGuire viser koblingen mellem den kristne lære, som den kom til udtryk op gennem middelalderen, og 1900-tallets velfærdssamfund. Man kan vel næsten vanskeligt pege tydeligere på bredden af middelalderens betydninger.

Sådanne fortsatte diskussioner, som disse der her præsenteres, er et betydningsfuldt instrument i at højne og vedligeholde vores fælles forståelse og indsigt ikke bare i os selv og i samfundet, der omgiver os, men i det hele taget for et helhedsbillede af den menneskelige væren. Et helhedsbillede, som netop aldrig rigtigt bliver til, fordi det er i konstant udvikling. Derfor er den refleksion og debat, som disse indlæg udtrykker, til stadighed også vital. Overvejelserne, som tilsammen danner klangbund i denne tekstsamling, kan forhåbentligt yde et bidrag til øget forståelse og indblik i middelalderens mange nuancer og betydninger. Herigennem kan en debat og gennemslagskraft omkring dens fortsatte mytedannelser måske også hjælpes et lille stykke videre. Ved at sætte fokus på kontekstualisering og aktualisering af middelalderstudier, så kaster bogen i hvert fald et lys over aspekter af middelalderforskningens stadige relevans i nutiden. Ved således at perspektivere middelalderen bliver forskningen i den aldrig irrelevant, men kan evigt forny sin aktualitet.

9 Litteratur

- ¶ Backman, Clifford R., *The Worlds of Medieval Europe*, Oxford University Press (New York, Oxford 2003).
- ¶ Eco, Umberto, *Middelalderens Genkomst og Andre Essays*, udvalgt og med introduktion af Lene Waage Petersen, oversat af Thomas Harder, Forum (Kbh. 1988).
- ¶ Esmark, Kim og Brian Patrick McGuire, *Europa 1000-1300*, Roskilde Universitetsforlag (Roskilde 1999).
- ¶ Fogt, Lars, 'Fra oldermandslaug til internet', artikel i *Nyhedsavisen*, 28.4.08.
- ¶ Harris, Stephen J. and Bryan L. Grigsby (ed.), *Misconceptions about the Middle Ages*, Routledge (London 2008).
- ¶ Kolakowski, Leszek, *The Presence of Myth*, oversat til engelsk af Adam Czerniawski, The University of Chicago Press (Chicago 2001), orig. på polsk, Paris 1972.
- ¶ McGuire, Brian Patrick, *Den Levende Middelalder*, Gyldendal (Kbh. 2005).
- ¶ Nordberg, Michael, *Den Dynamiske Middelalder*, på dansk ved Bodil Wille Boisen, Forlaget Per Kofod (Helsingør 1987).